

Dördüncü sene

On yedinci sayı

DARÜLFÜNUN
İLAHİİYAT FAKÜLTESİ
MECMUASI

Tarihî, içtimaî, dinî, felsefî

Birinci Kânun — 1930

Istanbul — Şehzadebaşı
Evkaf Matbaası
1930

İptidaî Zihniyet

FASIL — X

Muvaffakiyet sebeblerin sırası tesiri

IV

On altıncı sayıdan mabat

Şüpesiz, iptidaîler bu hücum tarzının çok emin olduğunu, ve böyle uykusunun içinde birden bire hücumu uğrayan düşmanın ancak pek zaif bir mukabeleden başka bir şey yapamayacağını hisaba katarlar. Bununla beraber, bu fayda hesabı bu kadar münteşir olan bir âdetin yegâne sebebi, hattâ başlıca sebebi olmasa gerektir. Hücumun ansızın olması lâzım gelir: Bunun için gündüz olamaz. Ehali kulübelerinde bulunamazlar, ihtimal köyde bulunmazlar. Silâha sarılacak vakit bulurlar; onları kuşatmak, mümkün olmaz demeyelim amma, güç olur. Fakat ansızın hücum, tam geceleyin de olmaz. Yerliler, karanlıkta, hattâ mehtaplı gecelerde, dışarıda bulunmayı sevmezler. Kötü şeylere, gece gezen cismi lâtiflerere, hususile ölülerin cismi lâtiflerine tesadüf etmekten korkarlar. Gün ağırma zamanı, sabahleyin kalır, „Kai (alman Neuvelle-guinési,) lar muharebelerini daima sabahleyin erkenden yaparlar. Bu suretle, intikamlarını almak, geceden evvel kendilerini emniyetle kendi yerlerinde bulundurmak için önlerinde uzun bir gün bulunur. Karanlıkta onlar, öldürdükleri kimselerin cismi lâtiflerinden korkarlar; gündüzün bunlar tehlikeli değildir.” Bunun gibi, buraya çok uzak olan merkezî Chaco,da da aynî sebep istimal edilir. “Muharebe ansızın olur. Fakat şerir cismi lâtiflerden çok korkolduğu için, hücum aslâ geceleyin olmaz: daima gün doğmasından biraz evvel yapılır. Hattâ yerliler düşmana yakın bulunsalar bile, yine onlar saati beklerler.” Hattâ istiva cihetlerinde medârların altında, alaca karanlık çok kısa olduğundan, muhacimlere pek az bir zaman kalır. Hücum yıldırım sür'at ile olmak icap eder.

Bu tarzın daima muvaffak olacağına memnuniyetle inanılır, çünkü esasen, mevzuu bahis olan bir muharebe değildir, belki uykularında ansızın bastırılan ehaliyi boğazlamaktır. Bununla beraber, bazan, bunda muvaffak olunmaz. M. Caquilhat, ta der ki „hücum olunan ka-

bilenin vaktile uyanması, ve muhacimleri kepazece hezimete uğratmaları da olur., İhtimal bir yerli uyumaz, ve vaktile işaret verebilir. Bundan başka-ve bu noktada müşahedeler uygun ve kat'îdir-hücumu temin eden ansızın yapılmasındaki faydasına rağmen, hücum sonuna kadar vardırılmaz. Eğer derhal ve tamamen muvaffak olmazsa, eğer muhacimler ufak bir zayıata uğrarlarsa, ısrar etmezler, ve hemen geriye dönerler. M. Neuhauss' bunun sebebini gayet iyi gördü. „Talihlerinin kendilerine yar olmaması onların bütün cür'etini kırar. Onların ilâcı tesir etmiyor: Artık bütün cehitleri boşuna gidecektir.,

Uyuyan köyün üzerine hücum ettikleri vakit, galebeden emin olurlar. Bu da, yalnız düşmanın müdafaadan mahrum, ve kurşunla vurulmaksızın kulübelerinden çıkamayacaklarından dolayı değildir, belki, asıl, ve bilhassa, onların „ilâçları” hareket eder. Düşman onların elindedir, o bunlara „Teslim, (doomed) olmuştur, nitekim büyülenmiş kimse kaplana yahut timsaha „teslim” olunmuştur. Artık o kendini müdafaa edemez hale girmiştir. Pek çok kerre vak'a bu intizarı teyit eder, ve boğazlama bir maniaya uğramadan tamam olur. Fakat, umulmadık bir mukavemete uğrarlar, eğer bir çok muhasırlar, eğer hattâ onlardan biri öldürülür yahut ağır surette yaralanırsa, hemen hücum kesilir, ve geri dönülür. Çünkü bu „ilâçların” zannolunduğu gibi iyi tesir etmediğine delildir. İhtimal bu ilâçlar düşmanların yaptıkları daha kuvvetli ilâçların tesirile hükümsüz kalmıştır? artık ısrar etmek deliliktir.

Doktor Nieuvenhuis, bu hali Bornéo'da gördü: „Şu vakıada çok farikalıdır ki, bu kabilelerin giriştikleri muharebelerde, bütün kabilenin kaçması için bunlardan bir adamın ölmesi yahut ağır surette yaralanması kifayet eder. Filhakika bu vakıayı şüpesiz olarak, cismi lâtiflerin öfkesine bir işaret addederler, ve bu aynı zamanda onların hepsinin üzerinde husule getirdiği kuvvetli intibai da gösterir.” Fakat bu kuvvetli intiba başlıca görünmez kuvvetlerin düşman olmaları korkusundan ileri gelir. Bu teveccühsüzlüğün bir işareti gözüktür gözükmeyen, iptidaî karara itaat eder, nitekim o bir işkence kararını sesini çıkarmaksızın kabul eder. Fidji adalarında fena bir darbe geri kalır kalmaz, yerli ona tekrar başlamak fikrini bırakır. Bir evi ateşler, fakat alevler vaktinde sönünce: Kundakçı kendi mağlubiyetini kabul eder, ve yenisinden teşebbüse girişmez. Bir adam öldürme men edildi mi: Bunu irtikâp etmek isteyenler böyle emir sadır oldu telâkki ederler. Bir zavallı hapis edilir: o kurtulmanın çaresini aramaz. Bütün temenni ettiği şey ıstıraplarına yakında bir nihayet vermektir.” Keza aynı Fidji'ile muharebe derhal kendi lehlerine dönmedi mi, kendi selâmetlerini temin etmekle çok meşgul olurlar. Yine Waterhouse' diyor ki „bunların hücum hazır-

lıklarında en göze çarpan nokta, mağlubiyet halinde evvelden görülmüş ahvali nazara almalarıdır. Bazı kerre bunlar, birçok günler *orna* yı hazırlamakla meşgul olurlar (mağlubiyet halinde kendilerini kurtaracak patikalar), halbuki hücum ancak birkaç saat devam eder.” Fidji’liler cesaretsiz değildir. Fakat onlar görünmez kuvvetlerin kararına karşı hareket edemezler. ve o kuvvetlerin kendi aleyhlerine bulunacak hali evvelden görmeyi akıllılık itikat ederler .

Bunun gibi Afrikanın hattı istiva kısmında „iki reis muharebe ettiler mi zafer, bizim düşündüğümüz gibi, yalnız kuvvete ve cesarete tabi değildir, belki keza “ilâçlar”da tabidir. Eger en kuvvetli reisin tarafında birkaç kimse ölürse, hemen geriye dönülür. Bu ordu kendi “ilâçlar”ının muvaffak olmadığını anlar. Artık hiçbir şey onları muharebeye yeniden başlamaya ikna edemez., Nihayet, muharebebe kendilerine rehber edindikleri genç kıızı büyük bir emniyetle takip eden Aruks’leri de aynı kanaat hareket ettirir. Bunlar düşmanın bir kısmına rasgelirler, ve onları boğazlarlar. Papas Smet der ki „birinci savaş galipleri yese düşürdü, zira kendilerinden de yedi ölü ve on beş yaralı vardı. Genç kahraman kızın gözlerini açtılar, ve o kadar kendilerine müsait zannettikleri manitaların kendi muharebe projelerine müteveccih olmadıklarından dolayı reddedilmiş olarak muharipler acele dağıldılar, ve kendi yerlerine doğru en kısa yolu tuttular. „

V

Muharebede kullanılan silâhlar yerlilerin muktedir oldukları bir ihtimam ile imal edilir: bu silâhlar çok kerre bunları müthiş ve öldürücü bir hale koyan büyük bir meharete delâlet ederler. Fakat bunların tesiri yalnız, ve bilhassa, bu silâhların görünür ve maddî olan vasıflarına teallûk etmez. Bu tesir esasen bu silâhlara „ilâçlar,, yahut büyü ameliyeleriyle gelmiştir. Keza bir muharibin silâhları mukaddestir. Çok kerre kendisinden başka kimse ona dokunmağa cesaret edemez. Sulh zamanında onun etrafı bin türlü tedbirlerle çevrilir, bu da kendilerine galebeyi temin edecek olan büyü tesirini muhafaza ve temerküz ettirmek içindir.

Meselâ, Nouvelle Poméranie de (Gazelle yarım adası) „evvelce bütün topuzlar *Malira* nın evinde muhafaza olunurdu: bu „ilâçları” ve onlara ait olan bütün eşyayı saklamak için mahsus yapılmış bir kulübedir... Muharebe zamanında, bunların üzerine, kulübede, büyü ve fıkları okunduktan sonra oradan çıkarılır. Evvelâ bu topuzlar *Malira* (bu büyü hassasını haiz olan bir ağaç yaprağıdır) ile uvulur, yahut

bu yapraklardan her biri o topuzlara bağlanır,.. Her nevi topuzun kendine mahsus *Malira* sı vardır... Bütün bu büyülü ameliyeler topuzları mühlik bir hale koymak içindir, o suretle ki bir atım düşmanı yere sermeye kifayet eder. Bu ameliyelerin, bizzat topuzlar gibi çok uzaklardan getirildiği iddia olunur., Buraya çok yakın bir yerde Buin'de (Bougainville adası) mümasil usuller istimal olunur. "Harbeler hedeflerine hatasızca vasil olmak için - başlıca ölümlerin şerefine yapılan bazı danslar esnasında - toprağa vurmak suretile takdis olunur, tabii ucu kırılır. Yahut ta, harbeler eceli kaza ile ölmüş bir kimsenin cesedi nişan alınarak takdis olunur (meselâ bir reisin evi inşa olunduğu vakit). Bundan sonra hedefe vasil olmuş olan harbeler toplanılır, yeniden bilendir, ve kancalar takılır." İmdi yerliler kendi silâhlarını büyülemekle iktifa etmezler: arzu ettikleri tesirin silâhlar üzerinde husul bulup bulmadığını da anlamak isterler, bunu da bu suretle yaparlar. Silahlar kullanılmadan evvel tecrübe edilmek lâzım gelir. Biz sandallarımıza aynı şeyi yaparız. Fakat, Malénésien'lerde, tıpkı doğrusunu öğrenmek istedikleri silâhlarda olduğu gibi, tecrübe sirridir.

Codrington, onların oklarının, avrupalıların dedikleri mânâda olmayarak, zehirlenmiş olduğunu izah etti. "Malénésien'lerin istedikleri, ve elde ettikleri şey-hiç olmazsa kanaat getirdikleri-yaralamak için, hem okun yapıldığı madde ile, hem de o maddeye ilâve olunan afsunlar ve büyü hazırlıkları vasıtasile, okun fevkattabiî (*mana*) bir kudreti olmasıdır...Üç insan kemiğindendir; binaenaleyh *mana* yı haizdir. Bu kudret oku: *mana* dan başka olarak "ilâçlar"ın kuvvetleriyle tesbit edilmiştir; o kudret sıcak ve yakıcı bir maddeden sıvanmıştır (nitekim yaralının yakması arzu olunur) "ilâçlar" dan hazırlanmış ve kullanılmıştır: işte, onların değil, bizim zehirlenmiş dediğimiz oklar bunlardır. Bir ok bir düşmanı yaraladı mı, onun mühlik tesirini kolaylaştırmak ve uzatmak için, silâha fevkattabiî kudreti veren büyü kullanılır..., Bu tesiri izale etmek için, yaralının akrabası "eger ok yahut bir parçası kalmış ise, ve yahut yaradan çıkarılmış ise o ıslak bir yere konur yahut yeşil yapraga sarılır; bunun üzerine yanma hafifler ve çabuk geçer... Diğer taraftan o oku atan kimse, ve onun dosları, sıcak ve yakıcı likörler içerler, usaresi tahrik edici yapraklar çiğnerler; sert ve acı yapraklar yakılır, bunlardan muharrik bir düman hasıl olur... Yay, yapacağı yarayı yakıcı yapmak için ateşin yanına konulur, yahut Lépruse adasında olduğu gibi, yay bir cadı tarafından gidip gelinen bir mağaraya konulur; ona bir ip bağlanır ve, yaralı da damarlarının gerilmesi ve tetanos ispazmozunu hasıl olması için, vakit vakit o ip çekilir." Bunların hepsi de sirrî mahalde geçer: yaralının dostu da,

düşmanı da kımıldanırlar. Bizim maddî eser dediğimiz şey Mélanézi'lerin nazarında bir büyü eseridir. Daha doğrusunu söylemiş olmak için, biz iki şeyin arasını farkedebiliriz, onlar bunu yapmazlar. Bize göre ok zehirlenmiş ise bu onun ucunun zehirli madde ile ıslatılmış olmasından dolayıdır. Yerlilere göre, yaralı üzerine kudreti uzaktan tesir eden *mana* yı haiz olmasındandır.

Hemen hemen her tarafta görülen bu âdetler hakkında ısrar etmeyeceğim. Ancak büyü ile hazırlanmış olan silâhlara itimat olunur. Meselâ, cenubî Afrikada, Makolali'larda, bir „tüfek ilâcı” kullanılır, bu olmazsa hiç bir kimse doğru atamaz.

Muharebede kullanılan silâhlar hakkında gerçek olan şey kara ve deniz avında kullanılan silâhlar, ve umumiyetle, kap kaçak ve aletler hakkında da gerçektir. Bunların tesiri her şeyden evvel onların *mana* sına aittir, ve pek çok kerre, filân yahut filân aletin kâfi derecede yahut müstesna olarak onu haiz olup olmadığını netice bildirir. Böylece, „déné zibniyeti her tarafta esrar görür. Dahilî kıymetine yahut hususî bünyesine bakmaksızın, yerli ihtimal tesadüfen hayırlı olan bir alete, bir av silâhına, bir balık ağına az çok izah edilmeyen vasıfları kendiliğinden ona isnat eder. *Post hoc, ergo propter hoc*, bütün muhakemelerin umdesi olduğu gözüküyor. Meselâ, bez parçalarından ibaret olan, eski bir ağ bir balık zümresinin üzerine düşünce bu, ihtimal bir defa fena bir mevkîye düşen yeni bir ağdan son derece takdir olunur. Bu cansız eşyaya, insan gibi, fevkatabiî iktidarlar isnat olunur.” Papas Morice' in bu son kaydı çok yerindedir. O, aynı zamanda, dènè'nin *Post hoc, ergo propter hoc* umdesine göre muhakeme ettiğini de söylememek istiyor. Yerliye göre, tesadüf yoktur. Eğer çok kullanılmış eski bir ağ, bol balık verirse, bu balıkların ağa girmek istemelerinden dolayıdır. Balıkların kendilerini çeken tesire tabi olmaları, o ağın, balıkların mukavemet edemeyecekleri kuvvetli bir sirrî hassaya sahip olmasından dolayıdır. Bu halde, iyi bir halde olsa bile, eğer az balık tutarlarsa, diğer ağlardan ziyade iktidarı tecrübe edilmiş olan bu ağa bakılır. Daha evvel Hearne' aynı mahâl yerlileri hakkında demişti: „Çok kerre bunlar, suya bir yahut iki defa girmiş olan yeni ağları satarlar, çünkü muvaffak olmamışlardır. „ Bu ağlar yeni ve iyi papılmıştır: onların aslı olmadıktan, balıklara tesir eden büyü hassasını haiz olmadıktan sonra onları neye saklamalı ?

Bunun gibi, Bornéo'da Kayanlar'da av silâhları iyi vurup vurmadıklarına göre takdir olunur. „yalnız tek bir kurşun ile bir yırtıcı hayvanı yahut bir geyiği öldürmüş olan bir avcı, onu yeniden dökmek için o kurşunu çıkarır, ve bu halita ile yeni bir kurşun yahut külçe imal eder,

böylece muvaffak olan kurşunun maden külçesinin hepsine uğur saçacağına, ve muvaffakiyeti vücade getiren hassayı her şeye sirayet ettireceğine inanır. Bunun gibi bir ameliyede ekilecek tanelerin hepsine tatbik olunur. „ Bunun aksine olarak, “eğer, bir evin bir kısmı ateş ile harap olmuş ise, kalan hiçbir şeyi bir yeni evin inşasında kullanılmaz. Yanan bir evden alınacak levazımın istimali, o evde olan uğursuzluğu bulaştırarak, aynı akibeti yeni eve de sirayet ettireceği tarîf olunamaz bir tarzda hiss olunur. „

Samoa’da, “uğurluluk yahut uğursuzluk vasfı daima eşyaya isnat olunur. Meselâ olta iğnesinin talii ya vardır yahut yoktur. Bazı kayıklar, bazı gemiler köpek balığını ve balıkları diğerlerinden daha iyi celbeder. Silâhlar da cesaretli yahut korkak diye düşünürler. „

Afrikanın iptidai cemiyetlerinde aynı neviden delâletler boldur. İşte birkaç misal. “Bushmen, ler bir defa olsun, isabet etmeyen oka hakaretle bakarlar. Buna mukabil, isabet edenin onların nazarında iki türlü kıymeti vardır. Bundan dolayı, her na kadar zamana ve zahmete muhtaç olursa olsun, bunlar muvaffakiyetsiz olarak kullanılan okları toplayacak ve kullanacak yerde tamamen yeniden yapmayı tercih ederler. „ Uğurlu olan bir ok hiç avı vurmasın olur mu? Mutlaka kendisinininkinden daha kuvvetli bir afsun onun okunu hükümsüz bırakmıştır. Muvaffakiyetsizliğin başka sebebi olamaz. “Umumiyetle, manda yahut hippos avıla geçen bir günden dönüştü, ben bu hayvanlardan hiç olmazsa bir tanesile dönerdim. Bunu müteakip iki günde, birçok av görmüş olduğum halde hiçbir şey vurmadığım olurdu. Bana refakat eden kimse-ler bu muvaffakiyetsizlikten cesaretleri kırılırdı. Bu halin benim tüfeğimi büyüleyen bir cismi lâtifin müdahalesinden olduğuna kani olarak, onlar ısrar ile benden bu münasebetsiz şeririn defedilmesine izin isterlerdi, derlerdi ki : “siz tüfeğinizi bize veriniz, ve biz bu *moloki* yi defederiz. „ Ve ben güvenerek kullanacakları usulü öğrenmek isteyince cevap verirlerdi : “Sadece tüfeğin namlusunu, kızarınca kadar ateşlemek, böylece bu şerir cismi lâtifi defetmek. „

Loango’da, „yerliler hattâ kum yığını tehlikeli olduğu vakit bile, eğer av bol olacağı memul olursa ava çıkmak tehlikesini göze aldırırlar. Bu halde, *banganga*’ lar deniz kenarına deynekleri, paçavraları, kumaş saçaklarını, çamaşır paketlerini v. s. koymağı acele ederler; bunların hepsi tuhaf bir zincir teşkil eder. Bunlar balık tutulmasını temin eden ağların kırılmasını men eden, kayıkların devrilmesinin önüne geçen balıkları helâkten kurtaran afsundur. Bu eşya bu vesile ile sahile bir kerre konduktan sonra, balık avı bitince de, artık bunlar dalgalara ve rüzgârlara terkedilir. Fakat, müsait olmayan ahvale rağmen, hiçbir

kazâ olmaksızın iyi bir av elde edilirse, bu halde, bu vesile ile bu fetişler büyük bir kıymet alırlar. Bunlar başka vakitte kullanılmak üzere, büyük bir ihtimam ile kaldırılır ve tanzim edilir. „ Filhakika, iptidaî zihniyete göre, her vakit ola gelenden biraz başka türlü olan bir tecrübe, iyi olsun, fena olsun bakıcılıkla yahut fallar ile elde edilen ifşa gibi bir ifşa addolunur. İmdi, bunu da aynen hisaba katmak, ve bu vasıtalarla görünmez kuvvetlerin öğrenilen şeyi üzerine hayatı tanzim etmek lâzımgelir. Bu şimdiki halde, bu afsunların himayesi altında, hattâ deniz fenada olsa tehlikesizce balık avlanacağını bilmek kıymetli bir şeydir.

Bu vak'alara, Eskimo'larda bazı muskaların istimaline ait Thalbitzer'in nüfuzlu teemmülleri yaklaştırılabilir. "Muska yalnız taklit ettiği hayvanı yahut onu yapan insanı temsil etmez. Muska canlıdır, çünkü o yapıldığı vakit bir büyü yahut bir afsun formülü okunur ki o hayvanın yahut onun cinsinden bir kısmının en hakim vasıfları celbedilmiş olur. Meydandadır ki, bunun hayvanın bizzat kendisi yahut muskaya yarayan mahsulü olmasının ehemmiyeti yoktur: Her iki şey aynı iktidarı haizdir. Fakat veraset ile intikal eden muskaların anlaşılması tarzında bir fark vardır. Bunlar istimalden sakıt aletler, çok kerre parçalardan ibarettir. Burada, hayvan şeklinde olan muskalarda olduğu gibi, o şeyin asıl vasıflarının ehemmiyeti yoktur; belki kazanılmış vasıflarıdır, meselâ, ilk sahibi kullandığı vakit silâhın müsait av temin eden uğurluğu gibi; bu sefer muskanın başlıca iktidarı budur. Bu halde bu asıl muska değildir: Bu bir uğurlu-şeydir.

Nihayet, madem ki bir aletin yahut bir kabın maddî ve görünen hassaları onun görünmeyen ve sirrî hassaları yanında ikinci derecededir, ve bunu yalnız istimal bildirir, her hangi bir şeyden, onun takip olunan gaye ile olan münasebetinin farkına varılmaksızın, en kıymetli yardım gelebilir, elverir ki tecrübe bir defa o şeyin o imtiyazı haiz olduğunu göstermiş olsun. İşte Şimalî Amerikada Maidu'lerde "garip bir şekilde yahut görülmemiş bir renkte bir taş yahut bir şeye tesadüf edildi mi o alınır ve iktidarı tecrübe olunur. Eğer onu bulupta üzerinde taşıyan kimse, meselâ kara avında yahut deniz avında, uğurlu geldi mi, o taş yahut o şey onun tarafından ihtimamla saklanılır, başka vakitte aynı şey için bir afsun olur." görüldüğü gibi, bu afsun oyuncuların bir "fetiş," dedikleri şeye çok benzer. Maidu ava gideceği vakit bu taş onun silahları kadar ona lâzımdır.

Bazan, tesadüf olunan fevkalâde bir şey, ona malik olanların bazı mevcutlar üzerine kıymetli bir tesir ifa etmelerine hizmet eder, ve binaenaley onun hassasını edinmek büyük bir alâka husule getirir.

İşte papas Smet tarafından , bu hususta nakledilen çok farıkah bir vak'a. "Onlar (Aléne Coeus'leri) ilk gördükleri beyaz adamın pamuk bezden, beyaz ve siyah benekli olup, onlara çiçek çıkarmış gibi gelen bir gömlek giymiş olduğunu bana anlattılar; bu adamın üstünde beyaz bir örtü de vardı. Coeurs-d'Aléne'ler lekeli gömleği, çiçek hastalığı denilen müthiş hastalığa hüküm eden büyük manitousunun bizzat kendisi ve beyaz örtünün de karın büyük beyaz manitousu olduğunu zannettiler; ve eğer bu ilâhlara malik olurlarsa ve onlara ilâh tazimleri ifa ederlerse, artık kendi milletleri ebediyen bu mühlik musibetten halâs bulacaklarını ve onların kışın avları, çok miktarda yağacak kardan dolayı, müsait olacağını düşündüler. Bunun üzerine, bu iki şeye mukabil, kendi en iyi atlarını takdim ettiler . Pazarlık beyaz adam tarafından hemen kabul edildi . Benekli gömlek ve beyaz örtü o andan itibaren bir çok seneler büyük ihtiramla mazhar oldu. İki Manitou, âdetlerine göre kendilerinin hurafe menasikinin ifasına tahsis edilmiş olan çok yüksek bir tepeye büyük bir alayla, ve din merasimi içinde götürülmüş idi. Orada bunlar çimen üzerine konmuş, ve onlara, yerlilerin güneşe, ateşe, yere yahut suya pipo takdim ettikleri vakit gösterdikleri hürmete mümasil hürmetle, bu manitoulara da büyük bir pipo takdim edilmişti. Bütün hokkabaz yahut hekim zümresi bunların şerefine yapılan tazimattan hayrete düşmüşlerdi.,... Coeurs-d'Aléne'lerin bu iki şeye atfettikleri kudretleri , ve onlara gösterdikleri hürmeti iyice anlamak için, şu vak'ayı hisaba katmak lâzımgelir ki, onların o şeyleri satın aldıkları kimse onların o vakite kadar hiç görmedikleri ilk beyaz adam idi. Hiç şüpe yok ki o onlara fevkalâde bir mevcut, hiç olmazsa çok muktedir bir büyücü olarak görülmüş idi , ve bundan dolayı onun üstündeki eşyanın da esrarlı hassalarla dolu olmaları, ve benzedikleri çiçek hastalığı ve kar üzerine kat'î tesir icra etmeleri , ve nihayet , Cocurs-d'-Aléne'ler o eşyaya mutasarrıf olduklarından dolayı bunlarada hürmet etmek lâzım geliyordu.

VI

Muvaffakiyetlerin illetlerini tefsirde daha fazla tafsile gitmeksizin ilk zihniyetin sirri teveççühünü tetkikide, yukarıkilerden çıkan neticeleri teyit eden son bir noktada duracağım. Aletleri, silahları, kap kacakları, kullanılan tarikler ne olursa olsun, görüldüğü gibi, iptidailer bunlara tasarruf edilmedikce, ve görünmez kuvvetlerin yardımı temin edilmedikce, muvaffakiyyetin kat'i olacağını asla düşünmezler . Maddî vasıta, elzem olmakla beraber, ancak ikinci derecede bir rol oynarlar. Sulh de olduğu gibi harpde de, iptidar iler hareketlerini bu kanaate

göre tanzim ederler. Ben acele ile işaret ettiğim bazı ahvalde, bunlar âdetâ bu hududu tecavüz ederler. Artık maddei vasıtalarla luzum kalmaz. Hiç bir nevi maddî vasıta kullanmaksızın, yalnız kendi arzusunun sirri hassası vasıtasıyla, iptidâî maksut olan gayeye vara bilir.

Cenup queensland'ında (Tully Biver) "bir zenci bir meyvanın, v. s. olgun bir hale gelmesini pek çok arzu edince; büyük neviden bir örümceğeo meyvayı yükletip taşır — ve meyva olur. Bu cihetin yerlileri, bilhassa, kendi arzularını husule getirmek için bu vasıtaya katiyetle inanırlar.", — "Eger bir kabilenin âzâları diğer bir kabilenin bir kimseye bir fenalık etmek istediler mi, kendi konaklarını terk ederler, ve uzak kumsallı bir yer intihap ederler. Orada kumda bir çukur kazarlar, onun dibine kaba bir surette yapılmış bir adam resmi yaparlar. Sonra kendi düşüncelerini zarar vermek istedikleri adam üzerine toplarlar, ve büyümlü sözlere başlarlar: fenalık vuku bulur. Bunların kinleri şiddetli bir humma harareti halinde zuhur eder, ve ihtimal bir iki gün zarfında o adam ölür. — Bu eski balmumundan heykeline büyü yapmak halidir. "Mahkûm," kimse şüpesiz adi bir insan şeklinde tasvir edilmiştir; fakat hiç bir maddî amel, hiç bir maddî şiddet bu timsal üzerine icra edilmemiştir. Musap üzerine düşüncenin tesbiti, ve onun aleyhine tevcih edilmesi kafi görülür. Arzuya yapışık olan mahsus kuvvet onu öldürecektir. Temenni ifade edildiği vakit, eser bazı kerre mukadder telâkki olunur. "Bir yerliyi çok sıkı bir beyaz müstemlekeliye, kendisini ölü görmek istediğini ve öylebula bileceğini çok kat'i bir ifade ile söyledi, ve bunun bir seneden evvel vaki olacağına kanaati vardı. Yerli gülmeden başka bir şey yapmadı; bununla beraber, takriben bir sene sonra dönünce ecnebi yerlinin ölümle nihayet bulacak surette hastalandığını öğrendi.", Şüphesizdir ki, bu yerli kendinin "mahkûm," (*doomed*) olduğuna inanmıştı. Beyaz tarafından ifade olunan arzu, onun nazarında, bir büyülenmeye muadildi, ve aynı mukadder akibet vukua gelecekti.

Cenup Afrikasında, Campbell' tarafından aynı itikatlar görülmüştür. "Pelangye, babasının ölümüyle, onun pek çok olan hayvanlarına varis oldu. Matecbe'nin kardeşi Bushmen' ler tarafından öldürüldüğü vakit, Matecbe bu katlin vukuunu Pelangye'nin *temenni ettiğini* iddia ederek onu itham etti, ve bu vesile ile onun bütün hayvanlarını zaptetti, ve onun bütün evlerinin yakılmasını emretti... Vakıa şudur ki Pelangye'nin kanlı, büyük, ve yuvarlak olan gözlerinden dolayı Matecbe onu bir büyücünün kudretlerine malik olup, bu kudretini Bushmen'ler tarafından kendi kardeşinin öldürülmesinde istimal etti zannında bulundu, yahut zannediyor gözüktü.", Bu müşahedede biz, fena gözle sihirbazda bulunan şerir umde arasında, yukarıda işaret ettiğimiz münasebeti bu-

luyoruz, ve onun sadece bir şeyin vaki olmasını istemek suretile kendi kudretini istimal etmekle itham edildiğini görüyoruz.

Aynı mefhum Congo cihetinde, ve garp Afrikasında da vardır. “Warega’lar her şeyde bir fevkatabîlik ararlar. Her kesin bir tali yaratmak, bir temenniye şenileştirmek kudreti olduğuna inanırlar. Bunun nasıl olacağını tasrih etmezler, fakat bu itikada bir balmumundan heykelini büyüleme mefhumuna açıkca raptederler.,” Diğer tabirle, kim olursa olsun balmumundan heykelini büyüliye bilir, yani temenni hassasile büyüleyebilir. — Niger üzerinde, “dün, son zamanlarda ölen kıralın oğlunun kadınlarının cenaze merasimi yapıldı. Onlar apdeslerini almak için nehre indiler... Kocalarının ölümünü temenni etmeleri şüpeşi üzerine, onlara imtihan zehri içirildi... Altmış tane olan bu zavallı betbahtlardan, otuz biri öldü; diğerleri, ki hemen zehri kusmuşlardı, kurtuldular.,” — Calabar’da, “ben, denizden takriben yirmi yarda mesafede bulunan bir yerden gelen bağırtilara doğru yaklaştım, ve orada kolları ve ayakları birbirine bağlanmış olarak, suya batmak ve orada köpek balıklarının avi olmak için met zamanını bekleyen, bir ağaç parçasına bağlanmış bir kadın gördüm. Malûmat aldım... Ve onun bir kaç gün evvel ölen bir reisin karısı olup, müteveffanın kardeşi, kocasının ölümünü arzu arzu ettiğinden dolayı böyle musap olunmak için onu oraya getirdiğini öğrendim.,”

Eğer iptidailere böyle hareket etmeyi icap ettiren maşerî tasavvurları bilmez isek, bu vakıalar makul olmayarak kalırlar. Evvelâ, mevzuubahis olan arzunun, şuurlu, muayyen ve mürettep olması lâzım değildir. Bir kadın, can sıkıntısıyla yahut sabırsızlıkla, kıskançlığına mağlup olarak, bizzat kendine itiraf etmeksizin, hiç kendi farkına varmaksızın, müteveffanın ölümünü arzu edebilir. Bunu bütün kalbinin doğruluğu ile inkâr edebilir,—halbuki zehir, onu öldürmek suretile, aksini isbat etmiş olur. Eğer arzu mevcut ise, hususile kadında büyücünün şerir umdesi saklanmış olduğu vakit, bu arzunun mukadder eseri hemen bir anda husul bulur. İşte bundan dolayı, zehir tecrübesile emniyet kazanılmış olur. Fakat bu umdenin huzuru lâzım değildir: yalnız olarak arzu büyülemek gibi öldürebilir. Afrikanın bu cihetindeki yerliler buna emindirler, ve bu dr.Pechuel-Loesch’in bize bir fikir verdiği karışıklığın menbaıdır. “Kelimenin en fena manasile kendilerini büyücü sayan, ve hattâ bunu herkesin önünde itiraf eden, sahiden bazı kimseler bulunduğu hiç şüpe edemeyiz. Bir kimseyi zarara sokmak, onu öldürmek için o kimseye karşı kinli bir his beslemek kafi değil mi? Kötü arzu, kötü iş gibi aynı eseri husule getirir. O kötü arzu, kızdıran güneş su’arı gibi, üşüten rüzgâr gibi... nebatların ve hayvanların ze-

hirleri gibi tesir eder. Bu telâkki tesadüfe çok büyük bir kuvvet verir. Fena düşüncelerden pek açık muvaffakiyet meydana çıkmış olabilir. Bu halde bunlar kötü niyete müstenittir; bu kötü niyette bulunan kimse bizzat kendini itham eder; yahut hiç olmazsa o kendine o suretle muamelede bulunur ki başkalarında ona karşı şüpe uyanır, ve onu itham etmeye onlara cesaret verir, bundan dolayı yerliler şahsî münasebetlere teallûk eden her şeye karşı gayet müteyakkız bulunurlar., Birinin öldüğünü görmek arzusunun böylece, kelimenin bütün kuvvetile, onu öldürmeye muadil olması, nazar değmek gibi, anormal mevcutlarda ve ve büyücülerde bulunan şerir umde gibi, gayesine varmak için sırf kendisinin sirrî hassasının ona kafi gelmesidir.

Nouvelle - France'da "onlar (yerliler) bir diğerinin ölümünü arzu yahut temmeni eden kimse, hususile o büyücü olursa, çok kerre kendi arzusunun eserini elde edeceğini tasavvur ederler: fakat bu temennide bulunan büyücüde ötekilerden sonra ölür., -Tén'a'larda "şamanın arzusu, bilhassa iradenin kuvvetli bir meylile husul bulursa-yani onların alışgın perisi vasıtasile olursa, bütün tesirini ifa eder. Bu neviden bir misali Ten'a'nın tufan ayetinde görülebilir, orada yerin tekrar zuhur etmesi için, karganın kendi arzusuna o kadar kudret sarfeder ki, onun cehdi kendini kaybettirir., - Shasa'larda "bazı katil hallerinde, öldürülenin akrabaları ve dosları, katilin ölmesi yahut bir kazaya ngraması için dua ederler. Filhakika ona bu vaki olursa, ona yahut onun ailesinden birisine (duada bulunanların da dahil olması âdettir), bu ölümün yahut kazanın sebebi o dualar olduğuna hüküm olunur. Öldürülen kimsenin akrabaları kan bahasını ödemeye mecbur olurlar, tıpkı katili maddî bir kuvvetle öldürmüş yahut yaralamışlar gibi., M. Sapir'de bize diyor ki: "yerlinin bana verdiği ifadeye göre, kuvvetli bir şaman kendi musabına fenalık "temenni,, ederek, yahut onu düşünce vasıtasıla zehirliyerek,, zarar verebilir. Bu usul çok kerre masal devrine ait şahıslar vasıtasile istimal olunur, meselâ Ceyote, vasıtasile, ve lisanda bu ameliyeyi ifade etmek için hususî bir kelime vardır... Çok kerre vaki olur ki, biri kendini hasta his eder, filân şaman da bir diğeri tarafından hastalığı husule getirmekle itham olunur. Bu gibi bir halde, mücrüm şaman hastayı tedaviye mecbur tutulur, yoksa kendi idam edilmekle korkutulur., Bu son cihet, zarar vermek arzusunun bir büyülemeye mümasil tutulduğuna yeni bir delildir. Hemen hemen hertarafta, filhakika, birisini hasta ettiğine kanaat edilen büyücü ilkin kendinin husule getirdiği bu vakiayı izale etmeye mecbur tutulur; bu değişmez bir usuldür. Onun cezası ancak bundan sonra gelir. Eğer şaman kendi musabının büyüsunü bozmadan imtina ederse ona iziyet verilir ve öl-

dürülür. Keza, çok kerre, bu cinayetle itham edilen kimse, kendisinin masum olduğunu bilse bile, itiraf etmekten, ve söylenen musabın büyüsunü izale edecek şeyleri yapıyor gözükmekten başka çare yoktur.

Bir Hidatsa yerlisi tarafından rivayet olunan hikâyede, aylarla birlikte yaşamış olan bir “hekim adam,, gözüktür. O aylara talim etmiş ve onlardan kendi büyü kuvvetini almışdır. “O kendi kabilesine bin türlü muavenette bulunmuşdur. Yerliler aç kaldıkları vakit o nefsinde şöyle düşünüyordu: “Mandaların köye yakın gelmeleri lâzımdır,, , ve o böyle düşününce, onlar ta gelirdi., — Biritanya Colombiyasında, “eger bir yerli bir diğerine kızıp da, onu öldürmezse, ona öfkelerini göstermenin en tesirli çaresi ona şöyle demektir: “Sen yakında öleceksin!,, Çok zaman böyle ölümle tehdit edilen kimse bu keşif şeniyetleştirmiş gibi dehşet hisseder. Ölüm vaki olduğu vakit, onun akrabaları onun ölümüne sebep olduğunda şüpe yoktur derler, ve bunun üzerine (eger artık ortaya çıkacak olan mücadeleye karşı koyacak halde iseler), ilk fırsatta öfkeli zamanında ölümü söyleyen kimse üzerine ateş ederler.,

En son zamanlarda M. Preüss beraber yaşadığı yerlilerde mümasıl vakıalar müşahade etmiştir: “kelimelere ve düşüncelere fevkalâde bir kudret isnat olunur... vuku bulan her şey yalnız dış faaliyete teallük etmez, belki bir düşüncenin mahsulü telâkki olunur; bu mukayeseden dolayı hattâ fiil vakıasının hiç ehemmiyeti yoktur; ve bir manaca fiil düşünmeden tefrik edilmez... kelimelere yalnız ifade vasıtası olarak bakılmaz, belki, bütün bağırmalar ve musiki gibi allahlar üzerine, yâni tabiat üzerine olan bir tesir vasıtası telâkki ederler... kelimelerin ifade ettikleri şeyler, söyleyenin şahsında bulunan büyü kuvvetinden dolayı, yalnız söylenmiş olmakla artık vuku bulmuş telâkki olunur... biz muhtelif misallerde görebiliriz ki, insan tesir ettiği vakit, düşünceler tesir vasıtası olarak birinci sıraya gelirler, ne bu düşünceler ne kelimelerin ne de maddeten fiilin yardımı olmaksızın kendi eserlerini husule getirebilirler., M. Preuss’un düşünüş (*Machdenken*), yahut düşünce (*Gedanke*) dediği şey, şüpesiz İngiliz ve Amerikan müşahitlerinin temenni (*Wish*) kelimesile gösterdikleri şeyden ayırdır. Bu iptidailerin yanında, nazarî telâkkiler aslâ mevzuubahis olmaz, belki çok kerre hissî unsur galip olan müterekkip ruhî haletlerdir.

Cenubî Amerikada Lenguasdu grand Chco’larda “bir adam yağmur yahut Cenup soğuk rüzgarını arzu ettiğini ifade etti mi, komşuları bu arzuda değillerse, onu kuvvetli protesto ederler, ve bu arzusunda ısrar etmemesi için yalvarırlar. Onlar benim cenup rüzgarı üzerinde hususî bir tesirim olduğunu zannederlerdi; ben ılık çalmak suretile onu isteyerek estirdiğime inanırlardı. Bu ihtimal, o insanı bitiren sıcaklığı biraz

hafiflendiren bu rüzgârı Avrupalıların memnuniyetle karşılamalarından ileri geliyordu. „ Bu olabilir, fakat arzunun da kendine mahsus hassasını hesaba katmak lâzım gelir, hususile Lenquas'ların nazarında olduğu gibi M. Grulılî gibi kudretli bir büyücü mevzuubahis olduğu vakit.— Araucan'larda “ölünün etrafında kadınların nevha etmeleri sadece bir cenaze âdeti değildir, belki bu vesile ile büyü tesirini haiz bir sıra lânetlemelerdir. Bada müsbet diğer bir şekil bulunamayınca, intikam böylece alınır.„

Nihayet, Hintte, Toda'larda “iki kişi bana dediler ki, bir büyücü elde etmesini arzu ettiği bir eseri, hiçbir büyü formülü istimaline, ne de hususî bir mensek ifa etmeksizin, sadece o eseri düşünmek suretile onu sahiden husule getirebilir.„

O kadar müşterek olan bu itikat, gerek bundan teferru eden diğer itikatlari, gerek buna teallûk eden diğer âdetleri izah etmeye yarar. Meselâ birçok mahallerde, Cenubî Afrika ta, Hintde, ve başka yerlerde, uzun bir kuraklıktan sonra, nihayet yağmur yağdı mı, hattâ hafif yahut dinmek halini gösterse bile tarlada çalışmağa gitmek yasaktır. “Eğer gece yağar, ve sabaha kadar devam ederse, yağmuru şaşırtmamak ve durdurmamak için hiç kimse ertesi günü tarla sürmez.„ Filhakika tarlasında çalışan erkek yahut kadın yağmurun dinmesini temenni etmekten kendisini menedemez, ve bu arzu yağmura tesir eder. Şimalî Hintte “yağmura ihtiyaç olduğu vakit, yağmur yağarken biri başı açık evinden çıkarsa o hemen eve geri sokulur, yahut ona şapkanı veya sarığını giy denir : zira başı açık kimse yağmurun dinmesini gayri ihtiyarî olarak temenni edecektir, ve böylece etrafındakilere haksızlık etmiş olacaktır.„ Bu kudretin hayvanlara da isnat olunduğu vardır. Malacca yarım adasında “kedi bulundurmak uğurlu sayılır, çünkü bu hayvanlar üstünde yatmak için yumuşak bir yastık arzu ederler, ve böylece dolayısıyla efendilerinin refahını temenni ederler . . . Köpek bulundurmak uğursuzdur. . . Köpek, efendisinin ölümünü ister, çünkü cenaze merasiminde hayvanlar boğazlanır ve köpekler kemiklere kavuşurlar.„ Bunlar gayrî ihtiyari temennilerdir. Fakat eserlerini husule getirirler .

Bazı içtimaî zümrelerde, büyücüye verilen cezalardan anlaşılan öfke, ve, çok kerre uzun tereddütten sonra, ondan kurtulmak kararı verildiği vakit birdenbire hücum etmek gibi, büyücünün ilka ettiği bir nevi dehşetin mânası, bu itikada göre, daha iyi anlaşılır. Büyücü çok fenalık edebilir, ve bunu da pek ucuza yapar! Bir şeyin vukubulması için, her hangi bir diğerinden daha ziyade olarak, ona kuvvetlice bir düşünmek ve azim ile istemek kifayet eder: onun arzusu mut-

İlakâ olur. İmdi, o istediği vakit, dikkati hiç celbetmeksizin, küçük parmağını kımıldatmaksızın, komşusu üzerine haraplık, hastalık, ölüm getirilir. Bu kadar dehşetli olan bir adama karşı, ancak iki türlü hareket mümkündür: onun hüsnü niyetini temin etmek, yahut onu imha etmek. İşte, onların malik oldukları, ve her neviden edindikleri, ve diğer hiçbir kimsenin ne redd etmeye yahut ne de itiraz etmeye cesaret edemediği, bir kısım imtiyazlar ve menfaatler bundan ileri gelir. Pek çok kerre feci olan akibet te bundan ileri gelir.

Sırf düşünce kuvvetile zarar vermek hassası, umumiyetle kem göz yahut *Pettatura* denilen şeye çok yakından merbuttur. M. Hobley bunun sebebini gösterdi. “Burada orada, bütün memleketin her tarafında, kadın olsun erkek olsun, bununla muttasıf kimseler olduğuna hüküm olunur: buna malik olan esasen öyle doğmuştur. Yavaş yavaş filân yahut filânın bu iktidara malik olduğu zannı her kese gelmeye başlar, çünkü komşusuna ait olan bir hayvana o şahsın metettiği ve biraz sonra o hayvanın hastalandığı işitilir. Bu halde öyle görünüyör ki, bu hâdisenin fena bir nazara değil, belki gıptalı bir düşünceye ait telâkki ediliyor. Hayvanın sahibi kem nazarlı kimseyi arayıp bulur, ve fenalığın izalesinde ısrar eder; bunun için, beriki parmağını salyesile ıslatır, ve hayvanın yüzünü ve cisminin diğer kısımlarını ıslak parmagile tutar: bununla büyüünün izale edildiğine inanılır. İmdi hayvanın sahibi, hayvanının bir büyüye musap olduğuna hüküm eder, ve bunun failide hayvana balkan ve onu meteden kimsedir ki onu arzu etmiştir. İfade edilsin yahut edilmesin, bu arzu hayvana tesir etmiştir. Ancak bunun bir ilâcı vardır. Ve bu halde daima kullanılan şey büyücülüktür. Büyüyü yapan kimsenin bizzat kendisinin bunu izale etmesi lâzım gelir. Arzusu zarar veren kimseye büyücü nazarile bakılır.

“O avda, güzel hayvanlardan bir sürü gördük. Biz onlara dikkatli bakarken, biri onlara doğru parmağını uzattı. Aba gavdi dedi ki: “Galla’ların önünde böyle yapmaktan sakının. Onların hayvanlarına çok bakmayın, ve hususile onları metetmekten çekinin. Galla’lar hayvanlarına karşı çok kıskançtır: eger bir ecnebi onların hayvanlarına hayretle bakarsa, onun imrendiğine hüküm ederler, ve hemen öfke lenirler. Onların hayvanlarına dikkatle bakmayınız, ve eger hayvanlardan bahsederseniz sizin sözleriniz daha ziyade beğenmemek tarzında olsun. Arabi Pétrée’de “birisi imrenerek bir hayvana baktığı vakit, ona malik olmayı istediğinden dolayı, memleket ehalişi onun ruhunun hayvan ile münasebete girdiğine hüküm ederler, ve eger sahibi onu muhafaza ederse, hayvan helâk olur. Tıpkı bunun gibi, eğer biri bir

kadına, bir çocuğa, bir elbiseye imrenirse, onun ruhu bunlara fenalık eder, ve bunlar artık iyi gitmezler. Eğer fenalığın amili bilinirse, onun elbisesinden bir parça istenir, ve onunla hasta olan kimseye tüssü yapılır. Bu çok kerre iyi gelir, fakat her vakit değil. Eğer bilinmezse filân yahut filânın hayvanını bu hale koyanı bulacak olan “gören,” aramak lâzım gelir.

İmdi, imrenme, bizzat imrendiği şeyi arzu eden kimsenin ruhunun sade bir hissi yahut arzusu değildir, belki müsbet ve müessir bir fiildir. M. Preuss’ün ifadesine göre, bu ahvalde, düşünce, fiil gibi tesir eder. Misyoner Casalis’te buna işaret etmiştir. Der ki “imrenmenin kendine mahsus delâleti vardır. Bu kavimler ona fazla müthiş bir kuvvet tanır- lar, ve kalbin gayrî muntazam arzularını susturmak mümkün olmaya- cağı mütearefesini yazmışa benzerler. Ben hatırlıyorum ki benim Lessanto’ya muvasaletimden biraz zaman sonra, bir reis on emri say- maya uğraşarak anca dokuzunu bulabildi. Biz ona onuncusunu hatırlattık. “Sen aslâ göz dikip imrenme.,” dedi ki, o ayrı bir emir değildir: ben: “Sen hiç hırsızlık etme, hiç zina etme.,” derken onu da saydım. Böylece, İsanın kanun kendilerine tevdi olunanlara izah etmeye mecbur olduğu şeyi putperestin vicdanı ona ilham ediyordu.,

Bu müşahede artık şüpe bırakmıyor. Bassouto’ların maşeri tasavvurlarında, imrenip göz dikmek, hırsızlık etmekle birdir (Bantou’lar da zina bilhassa bir milke tearruz gibidir). Bizim ahlâk istidadı dediğimiz şey, onlara göre, göz dikilen şey üzerine tesir eden ve o şeyin zararını mucip olan sirrî bir kuvvetin fiilidir. Casalis ve M. Masil bu kuvveti “ruh,”a isnat ederler. Kelime elverişlidir, fakat iptidailerin düşündük- lerine tevafuk etmez. Bunların arzu, göz dikip imrenme, kem göz ile bü- yülemeyi vücade getiren şerir umde arasında buldukları sıkı alâka, bu- rada bizim “ruh” diyince anladığımız şey mevzuubahis olmadığını dü- şündürür. İhtimal bunda daha ziyade her şeyden, her canlıdan, her insan şahsından zuhur edip çıkan, ve bu şahıslar reis, büyük ata, si- hirbaz v. s. olduğu vakit bilhassa kuvvetli ve dehşetli olan *mana* nın bir tecellisidir. Bu vasıflardan bazıları ile bu *mana* “ame., denilen ma- nevî umdeye iştirak eder; diğer vasıflarlada, temamilen başka türlü olur.

Ne olursa olsun, hiç olmazsa şu sabit olmuştur ki, iptidailerin maşerî tasavvurlarına göre, arzunun bizzat kendisi, büyü formülü ol- maksızın, menasik olmaksızın, kendi manzuru üzerine tesir edecek sırrı hassayı haizdir. İkinci illetleri ve her nevi aletleri ihmâl etmeyi, ve dikkatini ancak, onun nazarında asıl fail illet olan, görünmez illetler üzerine çevirmeyi itiyat edinmiş olan bu zihniyete göre bunda garip bir şey yoktur.

Lévy-Bruhl — Halil Nimetullah